

JONGEREN IN SEKSUELE RELATIES

N. Knops, S. Nieuwinckel, E. Poppe, E. Van Hove

Sociologisch onderzoek naar seksueel gedrag werd in het verleden gekaderd in een waarden- en normenperspectief of in een emancipatieperspectief. Met de komst van aids is daar een dimensie aan toegevoegd, namelijk het volksgezondheidsperspectief. Het komt er daarbij op aan doelgroepen voor gerichte preventie af te bakenen. Toch kunnen we niet om de eerste twee benaderingen heen. We bekijken het seksueel gedrag van jongeren vanuit hun relaties en vanuit de normen die daarrond bestaan. Van moderne jongeren wordt verwacht dat ze over deze normen met zichzelf en met elkaar kunnen onderhandelen. Dit impliceert dat ze over een zekere rationaliteit en mondigheid beschikken (cfr. de moderniseringstheorie van Elias).

In het artikel beschrijven we enkele cruciale momenten in seksuele relaties, namelijk de eerste geslachtsgemeenschap, de intiatiefname tot seksueel contact, het ter sprake brengen en het nemen van voorbehoedsmiddelen, het onderhandelen over condoomgebruik. Daaruit blijkt dat vele jongeren niet in staat zijn rationele opties te nemen en dat ze evenmin voldoende onderhandelingsvaardig zijn om hun intenties ten aanzien van hun partners waar te maken.

In het kader van de aidspreventie vormt dit een moeilijk te overwinnen barrière. In een breder perspectief kunnen we stellen dat dit element van persoonlijkheids- en relatievorming in de eerste plaats een cultureel gegeven uitmaakt, dat aan elke aidspreventiestrategie of aan elke gezondheidsvoorlichting en -opvoeding een emancipatorische dimensie toevoegt.

Inleiding

Met de komst van aids is de wetenschappelijke belangstelling voor het seksueel gedrag van mensen plots weer toegenomen. Daarbij is meteen de aard van de belangstelling gewijzigd. Vroeger (sociologisch) onderzoek naar seksueel gedrag werd ofwel in een emancipatieperspektief (Hite, 1977, 1981, 1988) ofwel in een waarden- en normenperspektief (Geeraert, 1977, 1983, 1987) geplaatst. In het ene geval gaat het daarbij om het doorbreken van taboes, dikwijls met betrekking tot de positie van een 'onderdrukte groep' zoals de vrouwen. In het andere geval wordt gepoogd wijzigend seksueel gedrag te kaderen in diepere veranderingen in waarden- en normenpatronen van mensen.

Door het aidsgevaar wordt de focus van het sociologisch onderzoek naar seksueel gedrag op het volksgezondheidsperspektief gericht. Het komt er daarbij op aan spreiding van risicogedrag in kaart te brengen, en doelgroepen voor gerichte preventie af te bakenen. Seksueel gedrag wordt zo inpasbaar in de taal die gezondheids- en welzijnswerkers reeds met succes op andere levensdomeinen hebben uitgeprobeerd. Voor de overheid wordt het een materie die gemakkelijker te vatten is voor beleidsmatig optreden.

Het onderzoek naar jongeren en aids dat ons door het Staatssecretariaat voor Volksgezondheid werd opgedragen, kadert in dit perspektief (1). Uit het evaluatieonderzoek van de algemene folder- en televisiespotjescampagne (medio 1987) bleek dat met name de jongeren minder bereikt werden. Daarnaast zouden bepaalde facetten van hun seksueel gedrag hen tot een frontlijn groep maken, langs dewelke het virus zich (vanuit de 'erkende risicogroepen') over de 'algemene bevolking' begint te verspreiden. Ons nieuwe onderzoek moest concrete richtlijnen, zowel naar inhoud als naar vorm, opleveren voor een specifiek naar jongeren gerichte aidspreventiecampagne.

We willen echter verder kijken dan dat het toch soms beklemmende volksgezondheidsperspektief toelaat, en terug

aanpakken bij het voor sociologen vertrouwde uitgangspunt van waarden en normen. Hierbij kunnen we evenmin om de emancipatiegedachte heen. Zo situeren we seksualiteitsbeleving binnen de ruimere opbouw van relaties, en van daaruit binnen de culturele ontwikkelingen in de samenleving. Wat ons daarbij interesseert is niet zozeer de inhoud van normen rond seksualiteit maar wel hoe jongeren in onze samenleving met deze normen omgaan. Onze samenleving is namelijk zo geëvolueerd dat waarden en normen in de eerste plaats bespreekbaar moeten zijn. Dit laatste impliceert dat mensen een aantal (culturele) vaardigheden moeten ontwikkelen die hen in staat stellen om op een flexibele manier met waarden en normen om te springen, en ook om daarover met elkaar te onderhandelen.

Centraal in dit artikel staat dan ook de vraag in welke mate de jongeren over dergelijke vaardigheden beschikken. In de loop van het verhaal wordt bovendien duidelijk dat precies het ontwikkelen van dergelijke vaardigheden noodzakelijk is om een effectieve aidspreventie mogelijk te maken.

1. Het seksueel gedrag van jongeren

Vooraleer we iets kunnen zeggen over de manier waarop de hedendaagse jeugd met waarden en normen rond seksualiteit omgaat, is het belangrijk aan te geven in welke mate (relationele) seksualiteit reeds tot haar leefwereld is doorgedrongen.

Voor zover dit nog moest aangetoond worden, maakt het onderzoek duidelijk dat de meeste jongeren ervaring hebben met seksuele contacten in een of andere vorm. Het blijft daarbij niet bij afzonderlijke experimenten, maar deze contacten krijgen hun plaats in een gedragspatroon. Voor hun 18 jaar hebben meer dan 50% van de jongeren geslachtsgemeenschap gehad. Ervaring met intiem vrijen gaat hieraan vooraf. Later wordt voor de meesten het kontaktpatroon uitgebreid met orale contacten, en voor een aantal mensen krijgen ook anale contacten hun plaats.

Voor een derde van de respondenten is de eerste geslachtsgemeenschap een soort gezamenlijke ontdekkings-tocht. Een veel grotere groep beleeft de eerste coïtus met iemand die ouder is, en reeds ervaring heeft. Hoewel we dit strikt gezien niet uit de cijfers kunnen afleiden, wordt hier het beeld geschetst van een soort van 'keten van inwijdingsrituelen'. Men wordt op een bepaald moment door een oudere 'ingewijd' en wijdt dan (enige tijd later) op zijn beurt een jongere in. Op dit vlak is het patroon voor mannen en vrouwen identiek.

Het seksuele leven van de jongeren kan ook gekaderd worden in een aantal relatiesettings, combinaties van bepaalde types van relaties. Zo onderscheiden we achtereenvolgens de strikt monogamen (mensen die met slechts één partner seksuele contacten hebben (gehad)), de sequentieel monogamen (mensen met opeenvolgende monogame relaties) en tenslotte de polygamen (mensen met meerdere partners binnen éénzelfde periode). Een derde van de seksueel actieve jongeren heeft tot op heden met slechts één partner geslachtsgemeenschap gehad. Een goede 40% heeft opeenvolgende monogame relaties gehad. 25% procent heeft binnen minstens een periode van zijn leven met verschillende partners seksueel contact gehad. De sequentieel monogamen hebben tot op heden gemiddeld (ruwweg) 4 partners gehad. De polygamen hebben tot op heden 7 partners gehad.

2. Waarden en normen

We stellen vast dat er, alvast wat het gedragsmatige aspect betreft, een zekere seksuele vrijheid bij de jongeren is gerealiseerd. Seksuele contacten, in diverse vormen en binnen verschillende relatiesettings, behoren tot hun normale leven. Vervolgens kunnen we ons afvragen in hoeverre dit gedrag aansluit bij de waarden en normen die tegenwoordig rond seksualiteit gehanteerd worden.

Als aanzet voor onze beschouwingen nemen we een uitspraak van De Swaan (1982: 81-115), die zich op zijn beurt baseert op de moderniseringstheorie van Elias (1982). In enkele regels samengevat komt zijn betoog

hierop neer. Op een beperkt aantal terreinen -en met name dit van de intieme relaties- zijn de normen ten aanzien van het gedrag minder stringent geworden. Dit wil uiteraard niet zeggen dat er geen normen meer zouden zijn, maar wel dat mensen op een andere manier met die normen (moeten) omgaan. Die verschuiving in het omgaan met normen ziet hij als 'een verschuiving van een bevelshuishouding naar een onderhandelingshuishouding' (De Swaan, 1982: 98). Van een te nemen of te laten bevel zijn normen tot bespreekbare richtlijnen geworden.

De Swaan onderscheidt hier twee dimensies. Hij spreekt over de 'gevoelshouding binnen mensen' en de 'omgangshouding tussen mensen'. Meer dan vroeger moet/mag de individuele mens uit een wirwar van diffuse normen de eigen waarheid construeren. Meer dan vroeger moeten/kunnen de grenzen waarbinnen een bepaalde relatie zich beweegt (voor de duur van die relatie) in onderling overleg vastgelegd worden.

Boeiend is dat hij laat zien dat op het moment van de overgang tussen de bevels- en onderhandelingshuishouding (die hij rond de eeuwwisseling situeert) allerlei gevoelens van onbehagen ontstaan, die als kwalen benoemd en in behandeling genomen worden door de psychoanalytici. 'Agorafobie' -De Swaan spreekt van uitgangsangst- is een van die kwalen. De psychoanalyse zal de oorsprong van deze kwaal in de vroege ontwikkeling van de 'patiënt' situeren. De Swaan wijst op de sociale wortels van het onbehagen. Net op het moment dat vrouwen (uit de burgerij) alleen mogen uitgaan, doen ze (vanuit een onverklaarbare angst of lusteloosheid) afstand van hun verworven recht.

Hier houdt zijn verhaal op. Met het begrip onderhandelingshuishouding treft De Swaan zeker een kernthema van onze cultuur: als er momenteel een norm over normen is, dan is het dat ze bespreekbaar moeten zijn. Hij laat duidelijk zien hoe het onbehagen dat blijft hangen 'weggepsychologiseerd' wordt, terwijl het zich bij uitstek moet lenen tot een sociologische benadering. Maar een concretisering hiervan blijft achterwege.

Misschien is een stuk van de verklaring hierin te vinden dat de onderhandelbaarheid van normen wel tot onze ge-proclameerde cultuur behoort, maar (nog) niet tot de ge-realiseerde of realiseerbare cultuur. Vooraleer een cul-tureel goed in de praktijk kan gebracht worden, moeten de juiste vaardigheden daartoe ontwikkeld worden (2). Als weinig mensen goede onderhandelaars zijn, en ze steeds falen ten opzichte van de onderhandelingsnorm, ligt daarin dan niet de wortel van het onbehagen, dat zich snel vertaalt in onmacht ?

De specifieke jongerenproblematiek kan in dit verhaal als volgt gesitueerd worden. De adolescentie wordt ge-zien als een overgangsfase van kindzijn naar volwassen-zijn. In de kindfase is men opgenomen in de wereld (met zijn normen en waarden), zonder hem in vraag te stellen. In de jongerenfase wordt men zich bewust van de wereld, en neemt men er afstand van. Langzaam integreert men verschillende elementen tot een 'persoonlijkheid', zodat men als volwassene tenslotte een stuk ge(re)produceerde cultuur is. In een cultuur als de onze, waarbij sterk het onderhandelbare en dus relatieve karakter van normen onderschreven wordt, betekent jongzijn bijna noodzake-lijkerwijze experimenteren met normen en gedrag.

3. Onderhandelen over het al of niet hebben van seksueel contact

Het nemen van het initiatief tot seksueel contact vonden we een goede indicator om na te gaan in welke mate jon-geren onderhandelingsvaardig zijn. Hiermee kunnen we zien in welke mate jongeren hun seksuele leven zelf in de hand hebben, of zich eerder afhankelijk van hun part-ner opstellen. We stelden de vraag naar de verdeling van het initiatief zowel voor geslachtsgemeenschap als voor orale en anale kontakten (3). Telkens interesseerde ons daarbij zowel de initiatiefname bij het eerste seksueel contact, als bij de latere kontakten.

3.1. Onderhandelen over het eerste seksueel contact

Globaal genomen zegt ongeveer 8% van de respondenten bij de eerste geslachtsgemeenschap overrompeld te zijn door de partner. Ongeveer 7% gaf toe na lang aandringen van de partner. Een goede 28% zegt de eerste coïtus samen te hebben gewild, maar toch het initiatief van de partner te hebben afgewacht. 4% drong zelf bij de partner aan, en 11% zegt zelf het initiatief te hebben genomen, terwijl ook de partner coïtus wilde. Een kleine 42% tenslotte zegt samen met de partner initiatief te hebben genomen (zie tabel 1).

Maken we een uitsplitsing naar geslacht, dan is de algemene tendens dat vrouwen meer de ondergaande, of alleszins de afwachtende partner zijn, mannen meer de initiatiefnemende. Aan te stippen valt zeker dat bijna 12% van de vrouwen zegt de eerste keer overrompeld te zijn geweest, en nog eens evenveel vrouwen zeggen na lang aandringen van de partner toegegeven te hebben.

Aan Franstalige kant zijn er (iets) meer mensen die zeggen overrompeld te zijn geweest bij de eerste geslachtsgemeenschap, of na lang aandringen van de partner te hebben toegegeven. Verder valt op dat zij opvallend minder terug te vinden zijn in de categorie waar samen initiatief genomen wordt. In de categorieën waar de respondent zelf het initiatief neemt, zijn de Franstaligen weer oververtegenwoordigd.

Maken we een uitsplitsing naar de leeftijd van de eerste geslachtsgemeenschap, dan valt er globaal genomen geen significant verband met de verdeling van het initiatief te ontdekken. Toch moet aangestipt worden dat hoe lager de leeftijd bij de eerste geslachtsgemeenschap is, hoe meer mensen zeggen bij die gelegenheid overrompeld te zijn geweest, of pas na lang aandringen van de partner te hebben toegegeven. Deze jongste leeftijdsgroep is ook minder terug te vinden in de categorie waar het initiatief verdeeld wordt.

Tabel 1: Onderhandelen over het eerste seksueel contact.

	tot.	geslacht		taalgroep	
		M	V	N	F
n=	439	223	216	219	220
overrompeld	7.7	4.0	11.6	7.3	8.2
aandringen partner	7.1	2.3	12.0	4.1	10.0
aandringen zelf	4.1	6.7	1.4	1.4	6.8
initiatief partner	28.3	22.4	34.3	28.8	27.7
initiatief zelf	11.2	18.8	3.2	8.7	13.6
samen initiatief	41.7	45.7	37.5	50.0	33.6

	tot.	leeftijd 1ste gg				*	partner 1ste keer		
		1	2	3	4		ja	neen	wn
n=	439	39	236	148	15	160	219	60	
overrompeld	7.7	12.8	8.9	7.7	6.7	1.2	8.7	21.7	
aandringen partner	7.1	10.3	8.1	5.4	0.0	3.8	5.0	23.3	
aandringen zelf	4.1	7.7	3.8	2.7	6.7	4.4	3.7	5.0	
initiatief partner	28.3	23.0	26.3	33.1	26.6	21.9	38.0	10.0	
initiatief zelf	11.2	12.8	11.0	10.1	20.0	11.9	11.0	10.0	
samen initiatief	41.7	33.3	42.0	43.9	40.0	56.8	33.8	30.0	

geslacht: M mannen
V vrouwen

taalgroep: N Nederlandstaligen
F Franstaligen

leeftijd eerste geslachtsgemeenschap:

- 1 14 jaar en jonger
- 2 tussen 15 en 17 jaar
- 3 tussen 18 en 20 jaar
- 4 tussen 21 en 24 jaar

Als we de vraag bekijken of het voor de partner ook de eerste geslachtsgemeenschap was, springen direkt enkele opvallende dingen in het oog. Vooral mensen die zeggen niet te weten of het voor hun partner ook de eerste keer was, zeggen bij die gelegenheid overrompeld te zijn (bijna 22%) of na lang aandringen van de partner te hebben toegegeven (ruim 23%). Als de partner reeds ervaring had, ging het initiatief ook veel meer van hem/haar uit. Mensen die voor het eerst geslachtsgemeenschap hadden met een partner zonder ervaring, zeggen veel meer samen het initiatief te hebben genomen.

3.2. Onderhandelen over latere seksuele kontakten

Globaal genomen nemen de percentages mensen die zeggen overrompeld te worden of na lang aandringen van de partner toe te geven bij latere seksuele kontakten af. Ook het percentage dat zegt dat het initiatief van de partner komt, daalt flink. Veel meer respondenten beweren terecht te komen in de categorie waar samen het initiatief genomen wordt, terwijl het aandeel van de mensen die zelf initiatief neemt, lichtjes stijgt (zie tabel 2).

Er blijft een significant verband bestaan tussen het geslacht en de verdeling van het initiatief. Vrouwen blijven de ondergaande, afwachtende partij. Opvallend is dat mannen meer rapporteren dat het initiatief verdeeld ligt. Vrouwen voelen dit blijkbaar niet zo aan. Mannen hebben het daarentegen ook moeilijk om toe te geven dat het initiatief van de partner komt. Slechts een kleine 8% erkent dit, terwijl bijna 21% van de vrouwen zegt zelf initiatief te nemen.

Bij een verdeling naar taalgroep valt op dat de Franstaligen oververtegenwoordigd zijn in de categorieën 'overrompeld' en 'aandringen partner'. Anderzijds beweren ze ook meer zelf het initiatief te nemen. Vooral in de categorie mensen die zegt evenveel initiatief te nemen als de partner zijn de Nederlandstaligen nadrukkelijker aanwezig.

Tabel 2: Onderhandelen over latere seksuele contacten.

	tot. n=	geslacht		leeftijd			* taalgroep	
		M	V	1	2	3	N	F
overrompeld	419	207	222	201	160	58	208	211
aandringen partner	1.0	0.5	1.9	0.5	1.9	0.0	0.0	1.9
eigen aandringen	4.1	1.9	5.7	3.5	5.6	1.7	2.4	5.7
initiatief partner	2.1	3.4	2.4	1.5	1.9	5.2	1.9	2.4
eigen initiatief	14.6	7.7	13.3	15.9	11.2	19.0	15.9	13.3
evenveel	15.2	24.3	20.8	13.4	18.1	13.8	9.6	20.9
	63.0	62.3	55.9	65.2	61.3	60.3	70.2	55.9

	tot. n=	partner 1ste keer			relatiesetting		
		ja	neen	wn	1	2	3
overrompeld	419	153	208	58	134	170	110
aandringen partner	1.0	0.0	1.4	1.7	0.8	1.2	0.9
eigen aandringen	4.1	2.6	2.9	12.1	5.2	4.1	2.7
initiatief partner	2.1	2.0	1.9	3.5	2.2	0.6	4.6
eigen initiatief	14.6	10.5	16.4	19.0	14.2	13.5	17.3
evenveel	15.2	13.7	17.3	12.1	6.0	14.7	26.4
	63.0	71.2	60.1	51.7	71.6	65.9	48.1

geslacht: M mannen
 V vrouwen
 leeftijd: 1 21 - 24 jarigen
 2 18 - 20 jarigen
 3 14 - 17 jarigen
 taalgroep: N Nederlandstaligen
 F Franstaligen
 relatiesetting:
 1 monogamen
 2 sequentieel monogamen
 3 polygamen

Als we kijken naar het al of niet weet hebben van de ervaring van de eerste partner, blijkt er ook bij latere geslachtsgemeenschap een verband met de verdeling van het initiatief te blijven bestaan. Opvallend veel mensen die geen informatie over de ervaring van hun eerste partner hebben, beweren bij latere geslachtsgemeenschap slechts na lang aandringen toe te geven, en (in mindere mate) dat het initiatief van de partner uitgaat. Aan de andere kant zijn zij opvallend minder vertegenwoordigd in de groep die zegt evenveel initiatief te nemen. In deze groep bijten de mensen die zeggen de eerste keer geslachtsgemeenschap te hebben gehad met een partner zonder ervaring, de spits af. Voor deze voor ons onverwachte vaststelling hebben we niet direkt een verklaring. Toch vonden we ze zo opvallend dat we ze wilden signaleren.

Nemen we de relatiesetting van de respondenten in de analyse op, dan blijkt dat al dan niet strikt monogamen oververtegenwoordigd zijn in de categorieën van mensen die overrompeld worden, of eerst na lang aandringen van de partner toegeven. Polygamen zijn beter vertegenwoordigd in de groep die zegt zelf aan te dringen. Verder valt op dat zij minder vertegenwoordigd zijn in de groep die zegt het initiatief te verdelen. De strikt monogamen zijn hier het meest vertegenwoordigd. Polygamen zeggen dan weer (opvallend) meer dat zij zelf initiatief nemen, of dit aan de partner overlaten.

Naar opleidingsniveau van de respondenten werden geen significante verbanden vastgesteld voor wat de initiatiefname bij eerste en latere seksuele contacten betreft.

4. Onderhandelen over het al of niet nemen van voorzorgen

Bij het (al dan niet) stellen van preventief gedrag is er naast het mondigheidsaspect ook een rationaliteitsaspect. Beide hebben in dit verband veel met elkaar te maken. Nog maar eens volgens Elias (1982) (en De Swaan volgt hem daarbij) wordt in de moderne wereld de uitwen-

dige dwang van normen en instituties door een zekere 'vrijheid' vervangen, die op haar beurt weer meer interne controle (lees rationaliteit) veronderstelt. De vraag die we ons daarbij stellen is of mensen preventieve maatregelen in hun relatie ter sprake brengen. En zo ze preventieve maatregelen nemen, maken ze dan een rationeel verantwoorde keuze in de middelen? In ons onderzoek werd zowel aandacht besteed aan zwangerschapspreventie als aan preventie van SOA (Seksueel Overdraagbare Aandoeningen). We stelden daarbij vragen over de bescherming bij het eerste seksueel contact, als bij de huidige seksuele contacten (4).

4.1. Zwangerschapspreventie bij het eerste seksueel contact

Iets meer dan 30% van de respondenten zegt bij de eerste geslachtsgemeenschap geen voorzorgen tegen zwangerschap genomen te hebben. Ongeveer 27% maakte een afspraak over te nemen voorzorgen. 17% nam op eigen initiatief voorzorgen, en een kwart liet het nemen van voorzorgen over aan de partner (zie tabel 3).

Bekijken we de leeftijd van de eerste geslachtsgemeenschap, dan zien we enerzijds dat hoe eerder die ervaring plaatsvindt, hoe minder mensen bij die gelegenheid voorzorgen tegen zwangerschap nemen, en dat anderzijds wanneer de eerste ervaring op latere leeftijd plaatsvindt, er niet alleen meer voorzorgen genomen worden, maar ook dat die veel meer na een voorafgaandelijke afspraak genomen worden. De uitsplitsing naar leeftijd van de eerste geslachtsgemeenschap blijkt de meest betekenisvolle te zijn bij het al dan niet nemen van voorzorgen. Een uitsplitsing naar opleidingsniveau van de respondenten blijkt de minst betekenisvolle te zijn.

Vrouwen zeggen meer dan mannen dat er geen voorzorgen genomen worden, maar ook dat er samen een afspraak over gemaakt wordt, of dat ze op eigen initiatief voorzorgen nemen. Mannen gaan er opvallend meer van uit dat de vrouwelijke partner voorzorgen neemt. Terwijl het percentage mannen dat zegt zelf voorzorgen te nemen, over-

Tabel 3: Zwangerschapspreventie bij het eerste seksueel contact

	tot	geslacht		leeftijd 1ste gg				taalgroep	
		M	V	1	2	3	4	N	F
	n = 439	223	216	39	236	148	15	219	220
Ja, afspraak	27.3	24.2	30.6	12.8	22.0	35.8	66.7	39.3	15.5
Ja, eigen initiatief	17.1	13.5	20.8	5.1	18.6	17.6	13.3	16.9	17.3
Ja, partners initiatief	25.0	35.9	13.9	25.6	28.4	21.0	13.3	21.9	28.2
neen	30.5	26.5	34.7	56.4	30.9	25.7	6.7	21.9	39.1
geslacht :		M mannen							
		V vrouwen							
leeftijd eerste geslachtsgemeenschap :									
		1	14 jaar en jonger						
		2	tussen 15 en 17 jaar						
		3	tussen 18 en 20 jaar						
		4	tussen 21 en 24 jaar						
taalgroep :		N	Nederlandstaligen						
		F	Franstaligen						

eenstemt met het percentage vrouwen dat zegt het nemen van voorzorgen over te laten aan de mannelijke partner, is dit andersom niet zo. Zelfs als men bij de mannen de categorie die zegt een afspraak te maken, optelt bij de categorie die zegt de voorzorgen aan de partner over te laten, en bij de vrouwen de categorie der afsprekers bij diegenen die op eigen initiatief voorzorgen nemen, blijft er een kloof bestaan. Veel mannen nemen dus blijkbaar aan dat de partner voorzorgen neemt, terwijl dit lang niet altijd het geval is.

Opvallend meer Franstaligen zeggen bij het eerste contact geen voorzorgen genomen te hebben tegen zwangerschap. Als er bij hen voorzorgen genomen worden, blijkt dit daarbij nog veelal op initiatief van een van beide partners te zijn. Nederlandstaligen zijn sterk oververtegenwoordigd in de groep mensen die zegt vooraf een afspraak te maken rond te nemen voorzorgsmaatregelen.

De patronen die gevonden werden bij een uitsplitsing naar leeftijd van de eerste geslachtsgemeenschap en naar geslacht blijven behouden bij controle voor de taalgroep.

We vonden het ook belangrijk na te gaan of de verdeling van het initiatief voor de eerste geslachtsgemeenschap invloed heeft op het al dan niet nemen van voorzorgen. Het blijkt dan dat mensen die zeggen de eerste keer overrompeld te zijn geworden of slechts na lang aandringen van de partner te hebben toegegeven, veel meer zeggen dat er bij het eerste contact geen voorzorgen zijn genomen. Relatief veel mensen in die groep gaan er nog van uit dat hun partner wel voorzorgen heeft genomen. Bij initiatief van een van beide partners liggen de percentages van respondenten die zeggen geen voorzorgen te hebben genomen, of die op afspraak te hebben genomen, voor beide groepen op gelijke hoogte. Zij die zeggen het initiatief te hebben genomen bij de eerste geslachtsgemeenschap, zeggen ook meer zelf aan voorzorgen te hebben gedacht. Wie samen het initiatief tot geslachtsgemeenschap nam, zegt ook veel meer overlegd te hebben over te nemen voorzorgsmaatregelen.

De samenhang die we vinden tussen initiatiefname bij de eerste geslachtsgemeenschap en het al dan niet nemen van voorzorgen, zet zich door als we kijken naar het al dan niet hebben van informatie over de ervaring van de partner. Meer dan de helft van de mensen die geen informatie hebben, namen bij het eerste contact geen voorzorgen. Overleg tussen de partners was er maar in een erg klein aantal gevallen. Bij mensen die wel informatie hebben over de leeftijd van de partner is er nog verschil tussen diegenen die zeggen dat het ook voor de partner de eerste ervaring was, en diegenen die zeggen dat de partner reeds ervaring had. Als de partner nog geen ervaring had, wordt er opvallend meer een afspraak gemaakt over te nemen voorzorgen. Iets meer mensen die voor het eerst geslachtsgemeenschap hadden met een reeds ervaren partner, zeggen dat er geen voorzorgsmaatregelen tegen zwangerschap genomen werden. Bij de redenen om geen voorzorgen te nemen, wordt het te plotse en onverwachte karakter van de gebeurtenis het meest genoemd: 60% van de mensen die geen voorzorgen namen, stippen dit aan.

4.2. Zwangerschapspreventie bij latere seksuele contacten

Globaal gezien daalt de groep die zegt geen voorzorgen te nemen bij later seksuele contacten, tot 7%. In deze kleine groep heeft ongeveer de helft een goede (rationele) reden om geen voorzorgen tegen zwangerschap te nemen: zij willen kinderen. Meer mensen zeggen over het nemen van voorzorgen een afspraak te maken (48%), meer mensen zeggen op eigen initiatief voorzorgen te nemen (27%), minder mensen zeggen het initiatief aan de partner over te laten (zie tabel 4.).

Vrouwen nemen opvallend veel meer voorzorgen op eigen initiatief. Bij de eerste geslachtsgemeenschap gaan er meer mannen van uit dat vrouwen zichzelf tegen zwangerschap beschermen, dan dat vrouwen dit effectief ook doen. Bijna zou men kunnen zeggen dat bij latere geslachtsgemeenschap bij een zekere groep een 'wederzijds wantrouwen' leeft: minder mannen zeggen dat het initia-

Tabel 4: Zwangerschapspreventie bij latere seksuele contacten

	n = 415	tot	geslacht		leeftijd 1ste 88				taalgroep	
			M	V	1	2	3	4*	N	F
		205	210	39	230	132	13	208	207	97
ja, afspraak	48.0	49.3	46.7	41.0	43.5	56.1	69.2	66.8	29.0	38.1
ja, eigen initiatief	27.5	16.6	38.1	33.3	29.6	24.2	7.7	20.2	34.8	28.9
ja, partners initiatief	17.6	29.3	6.2	20.5	20.0	12.9	7.7	9.1	26.1	24.7
neen	7.0	4.9	9.1	5.1	7.0	6.8	15.4	3.9	10.1	8.3

geslacht :	M mannen
	V vrouwen
leeftijd eerste geslachtsgemeenschap :	
	1 14 jaar en jonger
	2 tussen 15 en 17 jaar
	3 tussen 18 en 20 jaar
	4 tussen 21 en 24 jaar
taalgroep :	N Nederlandstaligen
	F Franstaligen

tief door de partner genomen wordt, dan dat er vrouwen zijn die zeggen zelf initiatief te nemen, en in omgekeerde zin geldt dit evenzeer. De groep vrouwen die zegt geen voorzorgen te nemen tegen zwangerschap ligt op 10%. Naar leeftijd zijn er geen significante verbanden meer, alleen valt het op dat jongere mensen meer vertrouwen op het initiatief van de partner. Ook naar opleidingsniveau springen er geen betekenisvolle verschillen in het oog.

Franstaligen zeggen opvallend meer dat zij geen voorzorgen nemen bij huidige geslachtsgemeenschap, of dat het initiatief tot het nemen van voorzorgen bij één van beide partners ligt. Nederlandstaligen zijn sterk oververtegenwoordigd in de categorie die zegt een afspraak te maken rond voorzorgen.

Net zoals bij de eerste geslachtsgemeenschap blijft er een verband bestaan tussen het initiatief tot het contact en het nemen van voorzorgen tegen preventie, alleen is het minder uitgesproken. Opvallend meer mensen die zich in de categorie bevinden van mensen die overrompeld worden, of na lang aandringen toegeven, nemen geen voorzorgen. Indien er wel voorzorgen genomen worden, gebeurt dit minder na gezamenlijk overleg. Mensen die gezamenlijk initiatief nemen tot geslachtsgemeenschap, maken meer een afspraak over het nemen van voorzorgen. Daarna volgt de groep die zegt dat het initiatief voor geslachtsgemeenschap van de partner uitgaat. In die categorie zijn ook de mensen die op eigen initiatief voorzorgen nemen goed vertegenwoordigd.

4.3. Onderhandelen over condoomgebruik

In het kader van de aidspreventie is het belangrijk te weten hoe het gesteld is met het gebruik van condooms. Vandaar dat in ons onderzoek aan dit item bijzondere aandacht werd besteed. We zijn daarbij vooral ingegaan op de functie van het condoom als beschermingsmiddel tegen aids, en niet zozeer als anticonceptiemiddel.

Bij condoomgebruik zijn beide partners betrokken, en dit tijdens het vrijen zelf. Ook wanneer een van de partners

'weet' dat een condoom effectief tegen overdracht van SOA beschermt, en de 'intentie' heeft veilig te vrijen, zal hij/zij dit ook tegenover zijn partner moeten waarmaken. Dit veronderstelt de nodige relationele vaardigheden, zeker als de partner niet direkt bereid is een condoom te gebruiken. We betrokken deze relationele aspecten van condoomgebruik in ons onderzoek door de respondenten te vragen hoe zij zouden reageren indien zij een condoom wensten te gebruiken en hun partner niet. Zouden zij weigeren seksueel contact te hebben, eerst aandringen en dan toegeven om seks zonder condoom te hebben, of direkt toegeven ?

Bij de bespreking van de antwoorden op deze vraag (zie tabel 5), kunnen we niet langs de op het eerste zicht merkwaardige vaststelling, dat mensen zonder ervaring met seksuele kontakten (geslachtsgemeenschap, orale of anale kontakten) opvallend meer zeggen te zullen weigeren seksueel contact te hebben. Mensen met ervaring zeggen veel meer te zullen toegeven, al dan niet na te hebben aangedrongen op condoomgebruik. De enige zinvolle verklaring hiervoor lijkt te zijn dat mensen zonder ervaring meer naar de wenselijkheid antwoorden, mensen met ervaring meer naar de feitelijkheid. Vanwege dit grote verschil tussen mensen met ervaring, en diegenen zonder ervaring, werden een aantal analyses op de afzonderlijke groepen gemaakt. Zowel in de ene als de andere groep blijkt dan dat vrouwen eerder zullen weigeren seksueel contact te hebben, mannen veel meer zullen toegeven. Deze resultaten wekten onze verbazing. Wanneer we de initiatiefname bij seksuele kontakten bekijken, zijn de vrouwen veel meer de afwachtende en ondergaande partner. Ook op alle vragen rond condooms (houding, kennis, gebruik, ...) scoren zij negatiever dan de mannen. Dat zij dan hier plots als de sterke partij naar voor komen, ligt niet in de lijn der verwachtingen. Hoewel er misschien inhoudelijke, theoretisch onderbouwde verklaringen voor dit feit te vinden zijn, is een deel van het verschil ongetwijfeld ook toe te schrijven aan de gebruikte methode van vraagstelling. Het zou ook kunnen dat de verantwoordelijkheid voor zwangerschapspreventie,

JONGEREN IN SEKSUELE RELATIES

Tabel 5: Onderhandelen over veilig vrijen.

	tot.	ervaring		geslacht (met erv.)		geslacht (zond. erv.)		taalgroep (met erv.)		taalgroep (zond. erv.)		
		ja	neen	M	V	M	V	N	F	N	F	
	n =	773	453	320	235	218	146	174	234	219	206	114
weigeren	47.4	41.1	56.3	32.8	50.0	44.5	56.1	46.6	35.2	62.6	44.7	
na aandringen	41.0	45.0	35.3	50.2	39.5	44.5	26.6	44.9	45.2	31.6	42.1	
toegeven	11.6	13.9	8.4	17.0	10.5	11.0	6.3	8.5	19.6	5.8	13.2	
geslacht :				M mannen								
				V vrouwen								
taalgroep :				N Nederlandstaligen								
				F Franstaligen								
met erv. :				met ervaring met seksuele contacten								
zond. erv. :				zonder ervaring met seksuele contacten								

die toch meestendeels op de schouders van de vrouwelijke partner blijft rusten, in de antwoorden heeft meege-speeld.

Naar taalgroep uitgesplitst zijn het de Franstaligen die het meest toegeven, vooral zonder verder aandringen. Nederlandstaligen blijven meer op hun stuk staan. Ook deze tendens vinden we terug, zowel bij de groep mensen met ervaring, als bij dezen zonder ervaring. Naar leeftijd en naar opleidingsniveau worden geen relevante verschillen gevonden.

5. Besluit

We leven in een tijd waarin er, in theorie althans, een grote seksuele vrijheid bestaat. Dat jongeren experimenteren in hun seksuele kontakten is een feit, dat stilaan ook voor een groot deel van de samenleving aanvaardbaar (of onafwendbaar) wordt. Jongeren weten echter nauwelijks hoe ze deze nieuw verworven rechten moeten waarmaken. Vrijheid impliceert rationaliteit en mondigheid van het individu, maar ook respect en evenwaardigheid in relaties. Het blijkt echter dat weinig jongeren hun eigen seksuele leven in de hand hebben. Indien ze al voor zichzelf rationale beslissingen kunnen nemen, blijft het grote probleem dat jonge mensen de moed en de vaardigheden missen om hun eigen wensen en intenties binnen hun relaties zelfs maar bespreekbaar te maken.

Rationaliteit en mondigheid in seksuele relaties is voor jongeren zeker geen evidente zaak. Zeker en vast is het iets dat in eerste plaats door 'ervaring geleerd' wordt. Bij het eerste seksueel contact zeggen onthutsend veel mensen overrompeld te zijn of eerst na lang aandringen te hebben toegegeven. Dit heeft uiteraard consequenties op hun voorzorgsgedrag. Bijna een derde van de jongeren neemt bijvoorbeeld geen voorzorgen tegen zwangerschap bij het eerste seksueel contact. Opvallend is de duidelijke samenhang tussen de omstandigheden (initiatiefname, informatie over de partner...) waarin het eerste seksueel contact plaatsheeft en het nemen van voorzorgen. Voor een belangrijke minderheid van de jongeren

kunnen we ronduit stellen dat het eerste seksueel contact een onaangenaam (want dwangmatig) aspect kent, tevens houdt dit eerste seksueel contact een reëel risico op lichamelijk vlak in. Bij latere seksuele contacten verkleint de groep die overrompeld wordt, of eerst na lang aandringen toegeeft, aanzienlijk. Over het algemeen zijn jonge mensen dan ook beter in staat zich op een rationele manier tegen zwangerschap te beschermen.

De onderhandelingsvaardigheid, die nodig is als jongeren een positieve -maar individuele- intentie willen omzetten in relationeel gedrag is van haar kant evenmin sterk ontwikkeld. Ook dit moet vragen doen rijzen bij de preventiewerkers, en dan vooral in het kader van de aidspreventie. Zelfs mensen die een positieve houding hebben tegenover het condoom (totnogtoe de enige realistische preventie), en zeggen dit in de toekomst beslist te zullen gaan gebruiken, geven toe dat ze, wanneer de partner weigert een condoom te gebruiken, onbeschermd seksueel contact zullen hebben. Inwerken op houding en intentie ten aanzien van condoomgebruik is dus lang niet voldoende. Ook de onderhandelingsvaardigheid van (jonge) mensen moet daartoe verstevigd worden. Onderhandelingsvaardige mensen zijn beter in staat hun grenzen te laten respecteren en kunnen het zich binnen deze grenzen beter naar de zin te maken. Het vormen van zelfbewuste en mondige mensen is een fundamentele uitdaging waar opvoeders de komende jaren voor staan.

Opvallend is dat uit het onderzoek het opleidingsniveau van de respondenten als een weinig relevante variabele naar voren komt. Zelden werden significante verbanden vastgesteld in verband met dit kenmerk. Het zijn dus andere factoren dan de scholingsgraad die determinerend zijn voor het seksueel gedrag dat jongeren stellen. Neem bijvoorbeeld de enorme verschillen tussen Nederlandstalige en Franstalige jongeren die we in dit artikel vaststelden. Het ingebed zijn in een taal- en cultuurgemeenschap heeft blijkbaar verstrekkende gevolgen voor het onderhandelingsmodel en bijhorende relationele vaardigheden. Bij aidspreventie dient ook hiermee rekening gehouden te worden.

VOETNOTEN

- (1) Het onderdeel van het onderzoek, waaruit we voor dit artikel gegevens putten, behelst een mondeling afgenomen vragenlijst bij 450 Vlaamse en 350 Franstalige jongeren tussen 15 en 23 jaar. De resultaten van dit onderzoek zijn gebundeld in het rapport 'Jongeren en Aids. Een onderzoek in opdracht van het Staatssecretariaat voor Volksgezondheid'. Deze publicatie is te bekomen bij het Departement Politieke en Sociale Wetenschappen van de Universitaire Instelling Antwerpen, Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk, tel. 03/820.28.71.
- (2) Wat de opkomst van een nieuw relatiemodel of het onderhandelingsmodel betreft, verwijzen we o.a. naar de geschriften van Langeveld (1985: 21 e.v.) en Van der Avort (1989: 278).
- (3) In dit artikel gaan we enkel in op de resultaten met betrekking tot geslachtsgemeenschap; de tendenzen zijn echter ruwweg dezelfde als voor orale en anale kontakten.
- (4) We behandelen hier enkel het aspect van het onderhandelen over zwangerschapspreventie. Voor meer gegevens zowel over het rationaliteitsaspect als over SOA-preventie verwijzen we naar het rapport van het onderzoek.

BIBLIOGRAFIE

- DE SWAAN, A. (1983), *De mens is de mens een zorg*, Meulenhoff, Amsterdam.
- ELIAS, N. (1982), *Het civilisatieproces: sociogenetische en psychogenetische onderzoekingen*, Het Spectrum, Utrecht.
- GEERAERT, A. (1977), *Seksualiteit bij jongeren: onderzoek over normen en gedragingen bij 18- en 21-jarigen in Vlaanderen*, Studies en Documenten, 8, Antwerpen.

- GEERAERT, A. (1983), *Relatievorming bij adolescenten in Vlaanderen*, CBGS-rapport 61, Brussel.
- GEERAERT, A. (1987), *Veranderende seksuele norm- en gedragspatronen bij adolescenten: een representatieve survey bij 15- tot 19-jarigen in Vlaanderen*, CBGS-monografieën 1987-1, Brussel.
- HITE, S. (1977), *Het Hite rapport: een studie over de seksualiteit van de vrouw*, De Arbeiderspers, Amsterdam.
- HITE, S. (1981), *Het Hite rapport over het sexuele leven van de man*, De Arbeiderspers, Amsterdam.
- HITE, S. (1988), *Vrouwen en liefde: een culturele revolutie in ontwikkeling*, Anthos.
- LANGVELD, H.M. (1985), *Binding in vrijheid, een studie naar toekomstige gezinnen, relaties en hulpverlening*, Sociale en culturele studies, 6, Staatsuitgeverij, Den Haag.
- VAN DER AVORT, A.J.P.M., *De gulzige vrij-blijvendheid van expliciete relaties*, Tilburg University Press, Tilburg.
- VAN DER AVORT, A.J.P.M. (1989), *Relatievorming in Nederland: op weg naar expliciete relaties... en verder?*, Sociologisch en antropologisch jaarboek 1989, Reeks van het Tijdschrift voor Sociologie (onder redactie van C.J.M. Corver en M. Elchardus).
- VAN HOVE, E. e.a. (1989), *Jongeren en Aids. Een onderzoek in opdracht van het Staatssecretariaat voor Volksgezondheid*.